

УДК 94(477.8):27-662 “1939/1960”

Лідія Федик

*Івано-Франківський університет права імені Короля Данила***Форми участі греко-католицького духівництва
у визвольній боротьбі ОУН – УПА у 1939 – 1960 рр.**

У статті аналізується ставлення греко-католицького духівництва до визвольного руху ОУН – УПА та формат участі священників у його діяльності. Визначається, які саме функції вони виконували і яким чином це позначалося на житті греко-католицького духівництва.

Ключові слова: *Греко-Католицька Церква, визвольний рух, повстанці, священники.*

Складна внутрішньополітична та зовнішньополітична ситуація в Україні, зумовлена військовим конфліктом з Росією, зумовила потребу вирішення ряду питань, пов'язаних з національною консолідацією суспільства, формуванням національної ідеї, досягти чого значною мірою можна шляхом поширення нових історичних знань, подолання ідеологічних штампів, неупередженого висвітлення історичних подій. Їх вирішення неможливе без участі релігійних організацій, які займають важливе місце в історії нашого державотворення. Актуальність дослідження полягає в необхідності об'єктивної історичної, політичної та правової оцінки визвольного руху ОУН – УПА та його учасників, зокрема Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ).

Різні аспекти становища та діяльності Греко-Католицької Церкви та її духівництва періоду Другої світової війни та підпілля ставали предметом дослідження ряду українських науковців. Найбільш досліджуваною темою залишається ліквідація у 1946 р. УГКЦ. У цьому ж контексті О. Ресент та О. Лисенко розглядають окремим розділом співвідношення націоналізму і християнської ідеології, а І. Андрухів – релігійне життя на Станіславщині. При цьому акцент науковцями робиться на діяльності вищої ієрархії Греко-Католицької Церкви, а сама Греко-Католицька Церква здебільшого розглядається як пасивний об'єкт впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Тим часом слід відзначити, що духівництво було активним учасником процесів, що відбувалися на території України періоду Другої світової війни та підпілля. Це частково підтверджує монографія Д. Забзалюка, а також наукові розвідки аналітичного характеру І. Пилипіва та Р. Делятинського, у яких зосереджується увага на душпастирській діяльності священників в ОУН та УПА. Питання, пов'язані із загальною оцінкою становища Греко-Католицької Церкви, її ролі, статусу і основних напрямів діяльності в умовах радянської та німецької окупації висвітлювались у працях С. Гуркіної, В. Марчука, В. Сергійчука, О. Сурмач.

Спираючись на вказані теоретичні розробки, у своєму дослідженні ми ставимо низку запитань щодо того, як позначилася зміна політичної ситуації у Галичині на ставленні греко-католицького духівництва до визвольного руху ОУН – УПА, який формат участі священників у діяльності

ОУН і УПА, які саме функції вони виконували і як це вплинуло на їхнє життя.

Основним джерелом дослідження стали спогади сучасників подій, з врахуванням особливостей даного виду джерельного матеріалу, а також звіти, офіційні публікації та видання ОУН – УПА і радянських органів влади.

Загалом аналіз теоретичних розробок та джерельного матеріалу з даної проблеми дає змогу виокремити два основні напрями діяльності УГКЦ у визвольному русі ОУН – УПА:

- організаційне забезпечення діяльності ОУН – УПА;
- морально-ідейна підтримка.

Користуючись термінологією Тетяни Антонової, у межах цих напрямів можна виокремити «мирні» та «напівмирні» ролі священників¹. «Мирні» ролі священників ми можемо дослідити на прикладі духовної опіки над повстанцями та ув'язненими, національно-виховної роботи серед молоді; «напівмирні» – це військове капеланство, матеріальна допомога повстанцям, пропагандистська робота.

Греко-католицькі священники з початком Другої світової війни опинилися у досить складних обставинах: з одного боку, вони повинні були підпорядковуватися вищій духовній владі, яка не хотіла вступати у відкриту конфронтацію з будь-яким політичним режимом; з іншого боку, священники, як одна з найбільш активних і патріотично налаштованих верств суспільства, не могли не виявляти прихильність та не надавати підтримки націоналістичному руху, духовними творцями якого вони фактично були; водночас націоналістична ідеологія суперечила основам християнського віровчення, змушуючи духівництво постати перед вибором. Тому загалом у ставленні до повстанського руху у середовищі греко-католицького духівництва слід відзначити диференціацію, яка певною мірою обумовлювалося його неоднозначною оцінкою цього руху керівництвом УГКЦ.

Ще напередодні війни окремі ієрархи (президент Генерального інституту католицької акції М. Дзерович) висловлювали підтримку націоналізму як силі, здатній протистояти комунізму². Найбільш яскравою подією, яка демонструє ставлення УГКЦ до визвольного руху, стало проголошення 30 червня 1941 р. Акту відновлення Української Держави. У пастирському листі до українського народу від 1 липня 1944 р. митрополит А. Шептицький визнав Голову Державного правління України Ярослава Стецька і закликав народ до виконання своїх обов'язків щодо новопроголошеної держави³. Греко-католицькі священники ввійшли до складу Ради Сеньйорів (дорадчого органу уряду), засвідчивши таким чином підтримку новоствореної держави.

З нагоди проголошення Української держави у греко-католицьких храмах Галичини відбулися урочисті богослужіння, а єпископ Г. Хомишин

¹ Антонова Т. Жінка та її «мирні», «напівмирні» й «воєнні» ролі в боротьбі ОУН і УПА / Т. Антонова // Український визвольний рух: наук. зб. — Львів, 2007. — Збірник 9. — С. 140.

² Реєнт О.П. Українська національна ідея і християнство / О.П.Реєнт, О.Є.Лисенко. — К.: Богдан, 1997. — С. 96.

³ Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади: [у 2 кн.] Кн. 2 / відп. ред. Ярослав Лялька, Р.Коритко, М.Онишкевич та ін. — Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. — С. 69.

12 липня 1941 р. у катедральному соборі Станиславова провів святочну Службу Богу⁴. Також відомо, що у серпні 1941 р. у митрополичих палатах відбулося перше організаційне зібрання представників бандерівського і мельниківського проводів ОУН за участю Андрея Шептицького і Йосифа Сліпого⁵. Митрополит робив спроби примирення двох гілок ОУН.

Водночас греко-католицькі ієрархи засуджували акції повстанців, які викликали у відповідь каральні акції окупаційних режимів. Про це йдеться у двох листах Г. Хомишина до духовенства керованої ним єпархії, написаних у 1944 р.⁶. У листі від 8 листопада 1943 р. до митрополита Г. Хомишин відзначав, що під виглядом підпільних боївок, зарджується бандитизм, який створює анархію⁷.

Прослідковується закономірність: якщо до 1939 р. згадки про діяльність греко-католицьких священників дуже часті, то після початку Другої світової війни вони стають побіжними. Це, на нашу думку, зумовлювалося наступними факторами: по-перше, початок воєнних дій не давав можливості духовництву проводити активну національно-культурну діяльність; по-друге, греко-католицьких священників переслідували і знищували, особливо в період першої більшовицької окупації; по-третє, активно проявило себе націоналістичне підпілля, значною мірою перебравши на себе функції національно-патріотичного виховання молоді, які раніше виконувало духовництво.

Попри це, член ОУН С. Мечник у спогадах відзначав, що греко-католицькі священники в більшості були українцями, які, крім служіння Церкві, намагалися зробити свій внесок і в національне життя⁸. Свідченням цього стало те, що діти священників були активістами і навіть займали керівні посади у визвольному русі ОУН – УПА: у 1943 р. Богдан Олійник «Морозенко» очолював вишкільний курінь, у Косові ідеологічний вишкіл дівчат проводила дочка священника Артемзія Георгіївна Одинець-Галицька. Донька священника з Городенківщини Орися, крім того, що була активною учасницею повстанського руху, ще й писала вірші патріотичного характеру. Євгеній Смик, син Жовківського священника був провідником надрайоновому проводу ОУН⁹, районним провідником СБ у Мокротині був син священника Володимир¹⁰. Восьмеро дітей отця В. Німого, пароха с. Старі Скоморохи Галицького району, брали участь у визвольному русі¹¹.

⁴ Пилипів І. Українська греко-католицька церква в період німецької окупації (1941-1944 рр.) / І. Пилипів // Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2002. – № 8. – С. 109.

⁵ Марчук В. Трансформація політичних функцій УГКЦ у Західному регіоні України (1939–1989 рр.) / В. Марчук // Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2005. – № 11. – С. 107.

⁶ Реєнт О.П. Українська національна ідея і християнство... – С. 104.

⁷ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.). – С. 306.

⁸ Мечник С. Люди, роки, події [Текст]: спогади. Ч.4 / С. Мечник; передм. авт. – Мюнхен: Укр. вид-во, 1986. – С. 49.

⁹ Літопис нескореної України: док., матеріали, спогади / Н.-д. Центр історії нац.-визвол. змагань України. – Львів: ТОВ «Галиц. вид. спілка», 1997 – Кн. 2 / підгот.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін.; відп. ред. та авт. передм. Я. Лялька. – 1997. – С. 469, 485, 490, 536.

¹⁰ Там само. – С. 547.

¹¹ Літопис нескореної України: док., матеріали, спогади / Н.-д. Центр історії нац.-визвол. змагань України. – Львів: ТОВ «Галиц. вид. спілка», 1997 – Кн. 2 / підгот.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін.; відп. ред. та авт. передм. Я. Лялька. – 1997. – С. 541.

Учасники українського підпілля у спогадах відзначали, що національно-патріотичному вихованню молоді сприяли Греко-Католицька Церква та організовані нею культурно-освітні товариства. Після відходу більшовиків у 1941 р. із Західної України позитивним стає те, що молодь, яка до того була відносно пасивна у культурно-освітній діяльності, тепер активно включається в неї. Цьому активно сприяють священники. Так, у с. Балинці на Коломийщині за ініціативи місцевого священника о. Кисіля насипано могилу борцям за волю України та урочисто її посвячено. На освяченні, за участі великої кількості населення, цей священник виголосив патріотичну проповідь про роль та значення борців-героїв в історії народу¹². Такі ж заходи відбулися в с. Трач (Колимийщина), в с. Рашків (Городенщина). У Чорткові у 1942 р. за участі трьох священників відбулося урочисте поховання Антона Шевціва, члена ОУН, вбитого у сутичці з НКВД¹³. Отець Юрій Будний перед кожною відprawою у с. Черче (Рогатинський район, Станіславської області) прославляв український народ, таємно вінчав хлопців і дівчат, які перебували у підпіллі, а о. Дідух у цьому ж селі закликав місцевих жителів дбати про Україну¹⁴.

Водночас парох с. Литиня Мединицького району Дрогобицької області о. Л. Стеців на прохання районного проводу ОУН 4 січня 1945 р. відправив похорон убитих вояків УПА, під час якого, однак, заборонив виступати з політичними промовами.

Частина духовенства продовжувала надавати матеріальну чи духовну допомогу учасникам повстанського руху. Так, наприклад, начальник УНКДБ у Львівській області у своїй директиві для райвідділів від 27 січня 1945 р. відзначав, що одна частина духовенства, «відчувши варварство німецьких окупантів, стали на лояльний шлях щодо Радянської влади», інша частина – «продовжує спільно із підпіллям ОУН вести боротьбу за створення «Самостійної України». ...багато священників уніатської церкви тепер надають активну допомогу бандформуванням УПА, перетримують нелегалів-бандитів, постачають їм продовольство, а також інформують про становище на селах...»¹⁵. Відомі випадки переховування та надання греко-католицьким духівництвом медичної допомоги пораненим повстанцям. Так ченці монастиря св. пророка Іллі у с. Дора (Яремче) у 1941 р. переховували поранених солдатів на горищі у стайні та приносили їм їжу. Ченці монастиря у смт. Войнилів Станіславської області переховували українських повстанців¹⁶, а в монастирі Чину студитів у с. Угнів Перемишлянського району на Львівщині діяв підпільний шпиталь для

¹² Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади: [у 2 кн.] / підготували Ярослав Лялька, П.Максимчук, І.Патер. – Львів: Просвіта, 1993. – Кн. 1. – С. 175.

¹³ Там само. – С. 184

¹⁴ Літопис нескореної України : док., матеріали, спогади / Н.-д. Центр історії нац.-визвол. змагань України. – Львів : ТОВ «Галиц. вид. спілка», 1997 – Кн. 2 / підгот.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін. ; відп. ред. та авт. передм. Я. Лялька. – 1997. – С. 539, 540.

¹⁵ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.). – С.303-316.

¹⁶ Сурмач О. Священники Станіславівської єпархії в роки німецької окупації / О.Сурмач // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – № 3. – С. 29.

хворих повстанців¹⁷. Отець Володимир Сеньківський, парох у с. Дев'ятники (Жидачівський район на Львівщині), відзначав, що нікому не відмовляв у церковних таїнствах і при потребі сповідав, хрестив, вінчав, ховав партизан. Крім того, у нього в господарській прибудові була криївка, де розміщувалася підпільна друкарня ОУН¹⁸. Восени 1943 року у Львові гестапо заарештувало о. Мацієвича, який разом з о. Петерсом був звинувачений у виготовленні в друкарні Отців Василян літератури ОУН¹⁹. Як бачимо, найбільшу організаційну допомогу повстанцям надавали саме ченці, які, на відміну від світського, переважно одруженого духовництва, були менш обтяжені матеріальними наслідками кожного вчинку.

Священики Станиславівської єпархії співпрацювали з ОУН – УПА у питаннях національно-патріотичного виховання молоді. Прикладом цього є о. В. Угра, священик с. Брустури Косівського району, який був членом Коломийського окружного проводу ОУН і організував молодіжну організацію, в якій проводив патріотично-виховну роботу²⁰.

На думку дослідника Б. Зрайка, священики інколи за завданням повстанців переходили у православ'я, щоб проводити роз'яснювальну роботу серед віруючих, а також служити прикриттям для боївок ОУН – УПА. Як приклад наводить схрони підпільників, які розміщувалися в церквах у с. Глибівка Богородчанського району і с. Забережжя²¹.

Водночас, за агентурно-оперативними повідомленнями УНКДБ у західних областях за липень – грудень 1944 р., деякі священики допомагали УПА в зборі продуктів. Це, зокрема, парох с. Романово Тернопільської області о. Г. Хомчук, парох с. Городище Дрогобицької області о. С. Червінський, парох м. Рожнятів Станіславської області о. В. Костюк. Є відомості про о. Михайла Блозовського, пароха у с. Красне та с. Сможе (Львівщина), який після ліквідації УГКЦ перейшов у підпілля. Відомо, що він працював у районному Проводі ОУН (Славський район Дрогобицької області), де займався збиранням відомостей про полеглих повстанців і складанням їх життєписів, а також поширював підпільні видання²².

У стенограмі наради секретарів райкомів НКВС і НКДБ Львівської області від 10 січня 1945 року повідомлялося, що колишній дяк є підрайонним керівником повстанців, які погрожують людям, що дають

¹⁷ Марчук В. Трансформація політичних функцій УГКЦ у Західному регіоні України (1939 – 1989 рр.) / В.Марчук // Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2005. – № 11. – С. 110.

¹⁸ Гуркіна С. Дві долі: греко-католицьке духовенство і радянська влада / С.Гуркіна // Схід/Захід: історико-культурологічний збірник / за ред. В.Кравченка та Г.Грінченко. – 2008. – Вип. 11-12. – С. 273.

¹⁹ Зрайко Б. УГКЦ і національно-визвольні змагання 40-50 рр./ Б.Зрайко // Розстріляна і відроджена церква: матеріали науково-теоретичної конференції до 55-ї річниці ліквідації УГКЦ радянським режимом / Музей Визвольних змагань Прикарпатського краю, Івано-Франківське обласне історико-просвітницьке товариство «Меморіал» імені В.Стуса. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2001. – С. 77.

²⁰ Сурмач О. Священики Станиславівської єпархії в роки німецької окупації... – С. 29.

²¹ Зрайко Б. УГКЦ і національно-визвольні змагання 40-50 рр.... – С. 80.

²² Дем'ян Г. Капелан черемиського куреня УПА Василь Шевчук-«Кадило» / Г. Дем'ян // Розстріляна і відроджена церква: матеріали науково-теоретичної конференції до 55-ї річниці ліквідації УГКЦ радянським режимом / Музей Визвольних змагань Прикарпатського краю, Івано-Франківське обласне історико-просвітницьке товариство «Меморіал» імені В.Стуса. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2001. – С. 95.

свідчення проти членів ОУН – УПА²³. У доповідній записці Яворівського РК КП(б)У Львівському обкому КП(б)У від 9 червня 1945 р. повідомлялося про антирадянську діяльність греко-католицьких священиків серед мешканців району. Зокрема, вказувалося на те, що у с. Селиська священик веде пропаганду за самостійну Україну, а також закликає підтримувати повстанців. На думку секретаря райкому КП(б)У, саме під впливом цього священика сільрада Селиська провалює лісовивізку, здачу грошей на позику й інші державні зобов'язання. Священик з с. Прилбичі звинувачується у тому, що він є лікарем повстанського госпіталю, а його син – начальником цього госпіталю²⁴.

На думку дослідників І. Пилипіва та Р. Делятинського, подібні факти не мали масового характеру, оскільки більшість духівництва УГКЦ, хоча й поділяла ідею Української державності, на практиці, враховуючи заклики ієрархів (А. Шептицького і Г. Хомишина), намагалася бути хоча б формально лояльною до радянської влади²⁵.

В інформації про результати проведення арештів духовенства Греко-Католицької Церкви і реакцію духовенства та населення Львівської області, підготовленій 26 квітня 1945 р. завідуючим організаційно-інструкторським відділом КП(б)У, вказувалося, що у затриманого священика Василя Белея під час обшуку на квартирі було виявлено: друкарські машинки, ротатор, націоналістичну літературу, значки «Тризуб», які засвідчували його приналежність до ОУН. А під час обшуків резиденції митрополита і духовної семінарії у Львові та окремих осіб було вилучено: гранати, радіоприймачі, друкарські машинки, фотоапарати, значну кількість оунівської літератури, медикаменти, гроші та плакати із зображенням «Тризуба»²⁶. Подібні звинувачення, щоправда, більше схожі на компромат, спрямований проти УГКЦ. Підтвердженням цього, на нашу думку, є відозва ОУН – УПА від 24 червня 1945 р. про репресії щодо Греко-Католицької Церкви, у якій описуються ці ж події, але немає жодної згадки про зв'язок затриманих з підпіллям²⁷.

Не можна оминати увагою і питання участі греко-католицького духівництва у військових формуваннях ОУН – УПА як військових капеланів. Очевидно, тут доречно показати ставлення самих повстанців до релігії, УГКЦ та можливості їх співпраці.

Керівництво ОУН було зацікавлене у залученні духівництва до своєї діяльності і передбачало співпрацю з духівництвом різних культів у справах морального виховання нації²⁸, хоча загалом пріоритети віддавалися не православ'ю чи греко-католицизму, а автокефалії і суверенності національної церкви²⁹. У своєму щоденнику референт пропаганди

²³ Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади: [у 2 кн.] / підготували Ярослав Лялька, П.Максимчук, І.Патер. – Львів: Просвіта, 1993. – Кн. 1 – С. 212.

²⁴ Там само. – С. 246-247.

²⁵ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.)... – С.308.

²⁶ Сергійчук В.І. Греко-католицька церква в 1944-1991 рр./ В.І. Сергійчук // Український історичний журнал. – 1996. – №4. – С. 104-105.

²⁷ Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади:[у 2 кн.] / підготували Ярослав Лялька, П.Максимчук, І.Патер. – Львів: Просвіта, 1993. – Кн. 1. – С. 250-252.

²⁸ Ресент О.П. Українська національна ідея і християнство... – С. 65.

²⁹ Там само. – С. 71.

Карпатського краю ОУН Михайло Дяченко («Гомін», «Марко Боеслав») відзначав, що український народ релігійний і намагається «знайти втішення у вірі». Українці шкодували за своїми священиками. Їм була чужа віра, нав'язана більшовиками, та священики, котрі були на службі в МГБ і тільки деморалізували місцеве населення – були п'яницями, відверто висміювали релігію, вживали нецензурні слова під час богослужінь. На думку Михайла Дяченка, подібні дії були частиною більшовицької політики, спрямованої на компрометацію християнської Церкви. Натомість люди намагалися знайти справжніх священиків³⁰. Власне керівництво ОУН – УПА особливо хвилювала можливість появи «нкаведистів у рясах»³¹, які «допомагатимуть большевицькій окупаційній владі виховувати яничарські комсомоли і ширити їдкий чад москвофільства в мові, звичаях, піснях, в школі і церкві...»³². Наступ на українську самостійну Церкву ОУН сприймала як наступ на український народ та національну культуру.

Тому у своїх деклараціях до населення краю ОУН наголошувала, що відстоює демократію, свободу віри і світогляду, визнає всі релігійні культури, які не суперечать громадянській моралі. Водночас повстанцями активно використовувався той ресурсний потенціал, яким володіла Церква у впливі на населення. Так, в інструкції ОУН політичним надрайонним референтам про заборону співпраці з гітлерівцями і підготовку до збройної боротьби з московсько-більшовицьким режимом від 18 квітня 1944 року у пункті шостому було поставлено за завдання на будівлях, в тому числі і церквах стійкою фарбою або мазутом писати антирадянські гасла («Геть московських загарбників з України», «Хай живе українська самостійна соборна держава», «Більшовизм – це ворог людини і народів», і т.д), адже церкви була місцем постійного зібрання значної кількості населення³³. Подібні дії, звичайно, одразу ж викликали підозру радянської влади у співпраці духівництва з повстанцями і вели до репресій.

У звіті УПА – «Захід» «Говерля» – «Захід» за час від 01.09.1946 р. до 30.04.1947 р. у розділі «Політвиховна робота» відзначається, що успіх мав мітинг, організований політвиховником «Гайвороном» в с. Іванівка (р-н Ланчин) 27.09.1946 р., у день храму в честь свята Чесного Хреста, в якому взяло участь близько 10 тис. населення³⁴. Щоправда, невідомо, чи священик підтримав і дозволив цей захід.

Передусім відзначимо, що цілком слушним вважаємо твердження І. Пилипіва та Р. Делятинського про те, що відділи склалися переважно із селянства (60%), яке найбільше зберігало релігійну традицію і свідомість, а

³⁰ Ішук О. Життя та доля Михайла Дяченка - "Марка Боеслава" / Олександр Ішук. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 2010. – С. 110.

³¹ Омський Л. Церква чи агентура? // Літопис Української повстанської армії. Т.18: Група УПА «Говерля», кн. 1: звіти та офіційні публікації / Зібрав і впорядкував Петро Содоль. – Торонто: Видавництво Літопис УПА, 1990. – С. 83.

³² Сергійчук В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В.Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – С. 74.

³³ Літопис нескореної України: док., матеріали, спогади / Н.-д. Центр історії нац.-визвол. змагань України. – Львів: ТОВ «Галиц. вид. спілка», 1997 – Кн. 2 / підгот.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін.; відп. ред. та авт. передм. Я. Лялька. – 1997. – С. 138.

³⁴ Літопис Української повстанської армії. Т.18: Група УПА «Говерля». – Кн. 1: Звіти та офіційні публікації / Зібрав і впорядкував Петро Содоль. – Торонто: Видавництво Літопис УПА, 1990. – С. 145.

отже, потребувало духовної опіки³⁵. Водночас, оскільки бойові дії набули зтяжнього характеру, необхідно було забезпечити дію морально-психологічних мотивів, які б підтримували бойовий дух учасників збройних формувань ОУН – УПА. Сама участь і психологічна підтримка священиками повстанців сприяли формуванню відповідного настрою у повстанців. Відомо, що одним із перших військових капеланів був о. Володимир Лука, колишній катехит Станиславівської чоловічої гімназії. Михайло Пужак, чернець монастиря оо. Василіан у Жовкві у 1937–1941 рр., вже у 1949 р. став польовим капеланом сотні «Сагайдачного»³⁶. Деякий час у повстанському таборі, відомому успішними діями куреня під командуванням Василя Андрусика, згодом командира тактичного відтинку «Чорний ліс», був капеланом о. Микитюк³⁷.

Д. Забзалюк твердить, що хоча священики не входили в штат формувань УПА, однак постійно знаходилися в старшинських і підстаршинських школах, а також інколи тимчасово у деяких бойових відділах³⁸. Це твердження ставлять під сумнів І. Пилипів та Р. Делятинський. На думку науковців, у період березня – жовтня 1944 р. участь греко-католицьких священиків в ролі капеланів як у старшинських школах, так й – особливо – у бойових відділах УПА мала ситуативний характер, тим більше, що важко було забезпечити їх постійну присутність. Крім того, як зауважував о. І. Гриньох, один із віце-президентів Української Головної Визвольної Ради (УГВР), в основоположних документах УПА та УГВР ніде немає згадки про Бога, а в організаційній схемі УПА не було місця для польового духівника³⁹. Частини не мали можливості утримувати капеланів у штаті та створити умови для їх постійної діяльності. Насамперед не сприяла цьому маневрена тактика бойових дій відділів УПА. Крім того, командири не дозволяли собі ризикувати життям священиків й, навіть маючи у складі формувань капеланів, намагалися тримати їх подалі від небезпеки, яка, по суті, завжди чатувала на повстанців⁴⁰.

Незважаючи на складні обставини, командири повстанських частин постійно вживали необхідних заходів для задоволення релігійних потреб особового складу. Найпоширенішим методом було використання місцевих парохів у районах дислокування повстанців. Форми і методи забезпечення духовних потреб повстанців були різноманітні. Обов'язково за участю священиків проводилися урочисті Служби Божі з нагоди великих релігійних свят: Різдва, Великодня, Водохреща та інших⁴¹. На Великдень та Різдво, якщо не було можливості відзначити їх у місцевій церкві, будували

³⁵ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.)... – С. 308.

³⁶ Літопис нескореної України: док., матеріали, спогади / Н.-д. Центр історії нац.-визвол. змагань України. – Львів: ТОВ «Галиц. вид. спілка», 1997 – Кн. 2 / підгот.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін.; відп. ред. та авт. передм. Я. Лялька. – 1997. – С. 547.

³⁷ Забзалюк Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.: монографія / Д.Є. Забзалюк. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 156.

³⁸ Забзалюк Д. Є. Організація релігійного життя в УПА / Д. Є. Забзалюк // Військово-науковий вісник. - 2008. - Вип. 10. - С. 24.

³⁹ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.)... – С.309, 310.

⁴⁰ Забзалюк Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.... – С. 152.

⁴¹ Там само. – С. 153.

імпровізовану каплицю, в якій відправляли польову Службу Божу. Так, 11 червня 1944 року у Грабівці відбулася посвята могил загиблих повстанців у боях (хорунжий «Мороз» та чотири стрільці), на яких кілька священників відправило польову Службу Божу і панахиду⁴². У 19-му томі «Літопису УПА» збереглася також світлина із богослужіння після присяги сотні імені Богуна на Гуцульщині (1944 р.)⁴³. Проповіді священників на таких заходах мали патріотичний характер, піднімаючи таким чином бойовий дух повстанців⁴⁴. Отець Микола Когут з с. Улашківці на Чортківщині гайовував у лісах, правив святкову Службу Божу, панахиди, вінчав вояків, переховував партизанів, але 1948 р. був арештований і засланий на десять років до Сибіру. Отже, душпастирську обслугу віруючих вояків УПА виконували переважно місцеві душпастирі, де відбувались воєнні операції УПА⁴⁵.

Підсумовуючи, погоджуємось з думкою І. Пилипіва і Р. Делтинського, що участь греко-католицьких священників у відділах УПА була ситуативною і, скоріше, власною ініціативою кожного конкретного священника, а не з дозволу ієрархії УГКЦ. Ієрархи УГКЦ не зважились офіційно направити капеланів до відділів УПА, адже УГВР не мала власної державної території та не здобула дипломатичного визнання інших держав, тобто не стала «легітимною» владою⁴⁶.

За співробітництво з ОУН – УПА арештовані й заслані у концтабори на 10–25 років сотні греко-католицьких священників. Практично всі ув'язнені священники, перебуваючи у в'язницях, виконували свої душпастирські обов'язки. Частина з них після відбуття покарання продовжували здійснювати релігійну діяльність.

Отже, аналіз джерел показує, що Українська Греко-Католицька Церква займала активну позицію у суспільно-політичному житті в період Другої світової війни. Ставлення греко-католицького духовництва до націоналістичного підпілля було неоднозначним, оскільки ідеологія та методи діяльності ОУН – УПА суперечили християнському віровченню. Найбільш значущою була ідеологічно-моральна підтримка священниками учасників визвольного руху ОУН – УПА, а також праця над морально-патріотичним вихованням молоді, яка сприяла зміцненню їх духу і національної свідомості. Організаційна діяльність священників виражалась у фінансовій, матеріальній допомозі та забезпеченні медичного обслуговування, переховуванні учасників спротиву. Водночас дискусійним залишається питання щодо участі священників у збройних формуваннях ОУН – УПА як капеланів.

⁴² Літопис Української повстанської армії. Т.19: група УПА «Говерля», кн. 2: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / зібрав і впорядкував Петро Содоль. – Торонто; Львів: Спільне українсько-канадське підприємство «Літопис УПА», 1992. – С. 51.

⁴³ Там само. – С. 235.

⁴⁴ Літопис Української повстанської армії. Т.3: чорний ліс. Видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА (Чорний ліс), 1947 – 1948, кн. 1: 1947 – 1948 / зібрав і впорядкував Петро Содоль. – Торонто; Львів: Спільне українсько-канадське підприємство «Літопис УПА», 1992. – С. 133-134

⁴⁵ Забзалок Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.... – С. 157.

⁴⁶ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.) ... –С.312, 313.

Lidiia Fedyk

**Forms of participation Greek-Catholic clergy in liberation movement
OUN-UPA in 1939 – 1960 years**

The article analyzes the attitude of the Greek Catholic clergy to the liberation movement UPA and the format of the priests in his work. Identify what functions they perform and how it affected the life of the Greek Catholic clergy.

Keywords: *Greek-Catholic Church, liberation movement, the rebels, the priests.*